

Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti. (Ed. T.Lengyelová). Bratislava, Academic Electronic Press, 2004, 304 s.

Annamária Kónyová, konyova@unipo.sk

Problematika právneho a spoločenského postavenia žien v dejinách patrí na Slovensku oproti ostatným štátom (najmä západoeurópskym), napriek svojej zaujímavosti k málo prebádaným stránkam histórie. Pravdepodobne snaha o preklopenie tohto stavu a samozrejme atraktivnosť tejto témy sa stala podnetom na usporiadanie medzinárodnej konferencie v jeseni roku 2002, na ktorej sa spolu s Historickým ústavom SAV podieľali aj ďalšie domáce a zahraničné inštitúcie.

Na tomto podujatí vystúpilo viacero domácich a zahraničných historikov (Nemecko, Maďarsko, Česko, Poľsko, Rusko, Rumunsko), ktorí priniesli nové zaujímavé poznatky a dali podnet k ďalším skúmaniam v tejto oblasti.

Dvadsaťštyri príspevkov prináša široké chronologické, geografické a tematické rozpracovanie problematiky vzťahu ženy a práva v minulosti. Jednotlivé príspevky venujúce sa či už kriminalite, hospodárskym a politickým aktivitám, zločinnosti, právnemu postaveniu, vzdelávaniu, manželstvu, materstvu a iným aspektom vytvárajú rozmanitú mozaiku toho, čo vlastne v minulosti (a možno aj v súčasnosti) znamenalo „byť ženou“.

Zborník sa začína príspevkom Daniely Dvořákovéj **Život ženy - šľachtickej v Uhorsku na prelome 14. a 15. storočia**. Autorka veľmi pútavým spôsobom osvetľuje osud ženy v stredoveku, kde prvoradú úlohu hral muž. Žena, či už mala vyššie alebo nižšie postavenie, mala presne vymedzené a oproti mužom značne ohraničené kompetencie. Jej prvoradou úlohou bolo udržať kontinuitu rodu, byť poslušnou a vernou družkou svojho manžela. Pánom nad „jej životom“ bol v detstve otec či brat, po vydaji manžel, a hoci existovali výnimky, keď žena vynikla či už v politike, v boji alebo svojim vzdelaním, predsa ostal stredovek najmä z hľadiska právneho a spoločenského postavenia ženy naozaj dobou temna.

Žena v systéme Žilinského magdeburského práva je názov príspevku Michala Badu. V menovanom právnom kódexe sa dá vyčleniť päťdesiatšesť článkov týkajúcich sa právneho postavenia žien, pričom najviac z nich sa dotýka rodinného práva. Z trestného práva sa v žilinskom magdeburskom práve nachádzajú články týkajúce sa trestných činov, ktoré sa na ženách páchali alebo boli nimi páchané (znásilnenie, vraždy, cudzoložstvo a iné) a následné tresty. Veľmi precízne sú vymedzené práva a povinnosti vydaných žien, najviac ustanovení sa však týka majetkovoprávných vzťahov v manželstvom resp. rodinnom živote. Napriek tomu, že aj v stredovekom mestskom práve vystupuje žena ako druhoradý článok, predsa však ustanovenia spomínaného mestského práva znamenali posun dopredu v postavení žien. Nadalej však ostáva otázkou do akej miery sa ustanovenia stredovekého mestského práva realizovali v praxi.

Štyri ženy, šľachtickej z Nitrianskej stolice z obdobia neskorého stredoveku poslúžili ako konkrétny príklad, že **Podoby ženy v neskorostredovekej spoločnosti**, boli naozaj rôzne. Autor príspevku Ján Lukačka predstavuje cnostnú Kláru z Hlohovca, vdovu po vplyvnom barónovi Mikulášovi Kontovi, ktorá značné úsilie a majetky venovala pomoci chudobným, čoho konkrétnym výsledkom bol aj dnes stojací špitál Sv. Ducha v Hlohovci. Opačnou podobou ženy bola silná a skúpa Marta Forgáčová, ktorá sa svojvoľne správala nielen k poddaným, ale aj k vlastným synom. Ďalšou predstavovanou ženou je Anna Majténiová, žena milujúca, ktorá pred smrťou odkázala všetky majetky svojmu milovanému manželovi.

Ženu silnú a energickú reprezentovala posledná z rodu Ludanickovcov, Anna. Napriek značnému zdedenému majetku sa pri rozširovaní svojho panstva nezdráhala ani prepadnutia Oponického hradu. Aj tieto štyri ženy sú ukázkou toho, že ani v stredoveku nebola žena odsúdená len do úlohy druhoradej osoby, ale že svojou ctižiadosťou, láskou a majetkovými ambíciami dokázala aktívne zasahovať nielen do vlastného osudu, ale aj osudov iných.

Žena ako subjekt a objekt kriminality v stredovekej Bratislave je názov príspevku Vladimíra Segeša. Na základe štúdia najmä právnych kníh a svedectiev či obžalovaných alebo poškodených žien možno vytvoriť obraz o zločinoch a násilnostiach, ktoré boli v stredovekom Prešporku na ženách páchané alebo, ktoré samy páchali. Zachované pramene nám ukazujú, že žena ako subjekt kriminality bola najčastejšie zlodejkou, kým ako objekt bola najčastejšie obeťou znásilnenia.

Problematikou kriminality vo východoslovenských mestách sa vo svojom príspevku s názvom **Žena a zločin vo východoslovenských mestách v 16. storočí** zaoberá Blanka Szeghyová. 16. storočie bolo obdobím významných spoločenských zmien a reformačného hnutia, pričom tieto procesy priamo vplývali aj na dobové vnímanie morálky, sexuality a sexuálneho správania. Od polovice 16. storočia cirkevné ale aj mestské orgány sa snažili presadiť prísnejšie právne normy, čoho odrazom bol aj zvyšujúci sa počet súdnych procesov za rôzne morálne, sexuálne a iné delikty.

Na súdnu prax voči ženám obvinených z páchania rôznych zločinov v Poľsku poukazuje príspevok Andrzeja Karpińskiego **Kriminalita žien v poľských mestách v 16.-17. storočí**. Autor popri opise jednotlivých kriminálnych deliktov ukázal aj percentuálny podiel žien a mužov na kriminalite v najvýznamnejších poľských mestách ako Gdaňsk, Poznaň, Krakov alebo Lublin. Z jeho výskumu vyplynulo, že ženy - kriminálničky - páchali iba zlomok trestných činov (Poznaň 13,5-14%, Gdaňsk 37,8%) a ani ich rozsahom a závažnosťou nepredstihli mužov.

Ďalšiu skupinu príspevkov vzťahujúcich sa na právne aspekty života ženy v stredovekej a ranonovovekej spoločnosti otvára štúdia Marie Ryantovej **Život raně novověké šlechtičny v Českém království**. Právne rozdiely medzi mužmi a ženami, ale aj medzi právom nemeckým a slovanským - českým boli výsledkom usporiadania stredovekej spoločnosti a jej delenia na stavy. Obmedzené práva a právne limity vzťahujúce sa na ženy sa prejavovali v každej oblasti práva, či to bolo právo rodinné, majetkové alebo dedičné. Zaujímavou pre budúce výskumy by určite bola otázka právneho povedomia samotných žien, ktorá by priniesla nové osvetlenie tejto problematiky.

Právne postavenie žien v Kluži v 16. storočí približuje Enikő Rűsz-Fogarasi. Na základe výskumov daňových súpisov a cechových štatútov autorka ukázala, že ženy mali v právnom systéme mesta pevné postavenie a najmä ženy - vdovy disponovali po smrti svojho manžela niektorými rozšírenými právami ako napríklad pokračovanie v remesle, písanie testamentov a pod.

Zaujímavú sondu do života žien poskytujú testamenty, ktoré nám v príspevku **Testamenty aristokratických žien v Sedmohradskom kniežatstve** prezentuje Ildikó Horn. Napriek všeobecným úzom a formuláciám, ktoré sa v každom testamente nachádzajú, môžeme z nich získať bohaté poznatky o rodinných a majetkových pomeroch ich pisateľiek. Kvôli novým skutočnostiam sa testamenty často dopĺňali alebo písali nové. Medzi aristokratickými ženami bolo rozšírené písanie testamentov pred pôrodom alebo na zabezpečenie práv svojich detí v prípade, že žena bola viackrát vydatá. Obvyklou praxou bolo aj písanie spoločného testamentu pre manželov. Súčasťou testamentu boli inštrukcie ohľadom pohrebu, príbuzných alebo krátke zhodnotenie života.

Jedným zo základných stavov popri panenstve a manželstve, ktorými žena v ranom novoveku prešla, bol stav vdovský. Aspekty tohto stavu, jeho vnímanie cez moralistickú literatúru až po právne postavenie približuje vo svojom príspevku s názvom **Vdovy ve šlechtické společnosti raného novověku** Pavel Král.

Okrem už spomínaných právnych kódexov, testamentov a písomností verejnej povahy sú bohatým prameňom na poznávanie života žien v období raného novoveku písomnosti osobného charakteru, cez ktoré môže bádateľ získať zaujímavé výpovede o živote konkrétnych žien, ale aj príslušného stavu, kde žena patrila. Príspevok Josefa Hrdličku **Žena v pramenech osobní povahy v 17. století** ukazuje, že v osobnej korešpondencii, v rodinných kronikách, hospodárskych záznamoch či denníkoch sa najčastejšie reflektuje materská úloha ženy v manželstve.

Problematika manželstva je témou príspevku **Manželstvo a výber partnera v Rakúsku v ranom novoveku** od Beatrix Bastl. Uzavretie manželstva nebolo v spomínanom období len súkromným aktom, ale spoločenskou udalosťou s ekonomickými následkami. Najmä šľachta sa snažila veľmi citlivo sklbiť pri tomto akte sociálnu prestíž, materiálny zisk a rodinnú politiku.

Gábor Várkonyi v štúdiu **Hospodárenie - netradičná úloha aristokratických žien v ranonovovekom Uhorsku** ukazuje, že obvyklé označenie aristokratických žien ako „veľkomožné panie“ by mohol byť synonymom označenia „pracovitej gazdinej“, pričom pod týmto označením by sa neskrývali len atribúty vernej, starostlivej, nábožensky cítiacej, vzdelanej uhorskej panej, ale aj pracovitej a starajúcej sa o vlastné hospodárstvo. Prototypom takýchto žien boli Alžbeta Báthoryová alebo Alžbeta Rákócziová.

Autor nasledujúceho príspevku s názvom **Cudzinky v úlohe manželiek uhorských veľmožov v 16. - 17. storočí**, András Koltai pátra po príčinách prečo si mnohí uhorskí šľachtici hľadali svoje nastávajúce manželky za hranicami. Niektorým išlo o osobnú prestíž (bratia Gorjanskí), iným o majetkové alebo politické ambície (Juraj Thurzo). Medzi aristokraciou však boli aj výnimky, ako napríklad Mikuláš Eszterházy, ktorý svojich potomkov napomínal, aby si brali len „vlastný národ“. K častým problémom, s ktorými sa museli nové manželky - cudzinky vysporiadať, bol jazyk, iné zvyky, nové prostredie a najmä odlúčenie od rodiny.

Ďalším príspevkom venujúcim sa ekonomickými aktivitami žien v ranom novoveku je príspevok Marie Marečkovej s názvom **Podnikateľské aktivity samostaných žien v Bardějove v prvej polovine 17. storočia**, ktorá na základe súpisov poplatníkov mestských dávok pokúsila osvetliť aktivity bardejovských žien v oblasti remesiel, obchodu a nájmu a ukázať ich finančnú stratifikáciu.

Násilie páchané na ženách a možnosti obrany v období ranného novoveku je názov príspevku Tünde Lengyelovej. V podmienkach nerovnakého postavenia žien a mužov v právnej a ekonomickej oblasti bola žena objektom rôznych foriem násilia. Obeťou fyzického a psychického týrania sa žena mohla stať nielen od osôb neznámych, ale aj vlastnej rodiny, manžela, otca, svokry, či nevlastných detí. Ženy sa často pokúšali riešiť svoju ťažkú situáciu čarami, mágiou, zásahom rodiny, útekmi alebo až rozlukou (rozvodom) manželstva.

Právne a sociálne postavenie poddaných žien je príspevok Márie Kohútovej. Poddaní po vydaní Tripartita nemali nijaké oficiálne práva, preto ani postavenie poddaných žien neupravoval nijaký zákon. V obzvlášť tiesnivej situácii sa nachádzali vdovy a ženy bez rodiny, lebo o ich živote rozhodoval zemepán. Takéto ženy sa museli prispôbiť zvyklostiam, aby sami seba nevylúčili z dedinského prostredia. Zaujímavú sondou do života šľachtických manželov ponúka príspevok Borbály Benda s názvom **Alžbeta Rákócziová a Juraj Erdody - príbeh strastiplného manželstva**. Autorka veľmi pútavo priblížila vzájomný vzťah týchto dvoch ľudí, úskalia a pravdepodobné príčiny ich neúspešného manželstva.

V období raného novoveku bola nízka úroveň vzdelávania dievčat všeobecným faktom. Až nastupujúce pietistické a jansenistické hnutie sa so zvýšenou pozornosťou obracalo na potrebu zvýšenia primeraného a kvalitného vzdelávania dievčat a formalizácie vyučovania. Aj napriek snahám niektorých osobností a pedagógov, akým bol Matej Szenovitz z Prešova alebo Michal Kohlmayer nebola ešte spoločnosť 18. storočia pripravená poskytnúť primerane kvalitné vzdelanie ženám. O tom a ďalších snaženiach vo vzdelávaní dievčat pojednáva príspevok Evy Kowalskej s názvom **Dievčenské vzdelávanie v Uhorsku**. Problematike vzdelávania sa venuje aj príspevok **Materinská starostlivosť a šľachtické vzdelávacie inštitúcie**. Autorka Olga Khavanová ukázala, že vzdelanie, ktoré sa stávalo od polovice 18. storočia v Habsburskom štáte stále väčšou potrebou a nutnosťou, znamenalo zároveň pre chudobnejšie šľachtické rodiny alebo vdovy nemalé finančné náklady, napriek tomu však počet žiadostí o štipendiá ukazuje, že už v tomto období zohrávali ženy pri vzdelávaní svojich detí veľmi významnú úlohu.

Dejinám ženského rehoľníctva sa venuje Miroslav Kamenický v príspevku **Kongregácia regulovaných kanonistiek sv. Augustína rehole Notre Dame v Bratislave v 18. storočí**. Rehoľa Notre Dame bola založená v Lotrinsku v prvej polovici 17. storočia a v Bratislave sa objavila v roku 1747. Rehoľníčky sa okrem náboženskej činnosti venovali výchove a vzdelávaniu dievčat najmä z aristokratických rodín a popri rôznych podporách a základinách si takýmto spôsobom zabezpečovali svoju existenciu.

Jazyk súkromnej korešpondencie Anny Márie Sentivániovej je názov príspevku Jany Skladanej, ktorá sa venovala jazykovej analýze (jazyk, štýl, syntax, nárečie a pod.) vybraných textov od spomínanej ženy.

Zaujímavú sondou do jednej stránky sexuálneho správania žien poskytuje Milena Lenderová v príspevku **Prostitúcie v českých zemích: od reglementace k abolici (1852 - 1922)**. Prostitúcia patrí k starým fenoménom ľudskej spoločnosti a v každej historickej etape sa s ňou vysporiadavali inak. Legislatívny prístup k tomuto javu prešiel podľa autorky tromi základnými etapami: prohibíciou (stredovek, raný novovek), reglementáciou (snaha o reguláciu resp. vytvorenie istých pravidiel) a abolicionizmom (60. roky 20. storočia, proti štátom kontrolovanej prostitúcii).

Posledným je príspevok Marty Dobrotkovej **Slovenská žena v Spojených štátoch amerických na konci 19. a začiatku 20. storočia**. Autorka ukázala rôzne aspekty života slovenských žien vysťahovaných do USA, problémy s ktorými sa museli vysporiadať (neznalosť jazyka, nízke vzdelanie), spolkovú činnosť, postupnú emancipáciu alebo kontakt s domovom.

Záverom možno s istotou konštatovať, že publikácia Žena a právo, zostavený Tünde Lengyelovou, priniesla množstvo širokospektrálnych a hodnotných informácií zo života žien v minulosti a určite sa stane podnetom pre pokračovanie výskumov tejto nepochybne zaujímavej problematiky v budúcnosti.